

I ZEBEL IN DE LITERATUUR

Bettine Siertsema

De goddeloze Izebel. Een tegenstem

Koningin Izebel is in 1 en 2 Koningen de verpersoonlijking van het kwaad. Zij komt dan ook aan haar eind op een afschuwelijke manier, zoals het hoort bij de slechterik in een verhaal. Het is echter ook mogelijk om het verhaal van een andere kant te bekijken, je in te leven in Izebel, haar daden zelfs te begrijpen, zoals Guus Kuijer en Meir Shalev laten zien.

Dr. B. Siertsema is als neerlandica verbonden aan het Blaise Pascal Instituut, bezinningscentrum van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Ze is lid van de redactie van Interpretatie.

De twee boeken Koningen zijn eigenlijk maar een vreemd stukje Heilige Schrift. De grote lijn is dat het koninkrijk Israël na Salomo in tweeën scheurt, en dat de koningen van het Noordrijk steeds doen wat slecht is in de ogen van de Eeuwige, en die van Juda meestal ook maar soms niet. En profeten, Elia en Elisa en een hele lading anonieme godsmannen, proberen vergeefs de koningen tot de orde te roepen, en ook het volk, dat zich maar al te graag laat verleiden tot de inheemse godsdienst van Baäl. We zien prachtig vertelde stukjes krijgsgeschiedenis en politieke intriges, maar ook een behoorlijke portie bloederigheid. En daar doorheen zijn dan allerlei sprookjesachtige wonderverhalen geweest. Raven brengen een profetie voedsel, een zoon van een weduwe wordt uit de dood opgewekt, meel in een pot raakt niet op, een kruijke olie blijft maar olie geven, een bijl blijft in het water drijven...

Gruwelsprookje

Ook de geschiedenis van koningin Izebel (1 Kon. 16:29-33; 19:1-2; 21; 2 Kon.9: 30-37) lijkt op een sprookje, maar dan wel een gruwelsprookje. De heks van Hans en Grietje die in haar eigen oven verbrand wordt, de wolf van de zeven geitjes die stenen in zijn buik genaaid krijgt, Izebel van Tyrus die uit het raam wordt gegooid en door honden opgevreten. Waar heeft ze dat aan te danken? Is zij net als de heks en de wolf de verpersoonlijking van het kwaad? Ja, dat is zij in dit verhaal. Zij wordt geschilderd als degene die God en zijn dienaren bestrijdt en de dienst aan Baäl in het land verspreidt. Al is zij politiek gesproken een buitenlandse prinses (en sinds de duizend vrouwen van Salomo weten we hoe gevaarlijk die zijn), zij is vertegenwoordigster van Kanaän en de inheemse afgodendienst. En een illustratie van wat zulke goddeloosheid betekent vinden we in 1 Koningen 21, het verhaal van de wijngaard van Nabot. Daar wordt verteld hoe koning Achab de wijngaard van zijn buurman Nabot wil hebben. Hij biedt er een betere wijngaard voor in de plaats of anders een mooi bedrag in zilver, maar Nabot weigert, omdat hij het erfdeel van zijn voorouders niet wil verkopen. Achab is woedend en terneergeslagen, maar Izebel kan niet accepteren dat de wil van de koning geen wet is, en huurt valse getuigen in die Nabot beschuldigen van godslastering, waardoor hij

terdoodgebracht wordt. En zo, dankzij gerechtelijke moord, krijgt Achab de begeerde wijngaard in bezit. Achab profiteert, maar Izebel is zijn kwade genius. Zoals zij Israël verleidt tot afgodendienst, zo verleidt zij de koning tot het plegen van onrecht. De profetie Elia kondigt daarop de ondergang van Achab en Izebel en hun hele koningshuis aan. Een profetie die door Elisa overgenomen wordt en door Jehu uitgevoerd.

Het recht van de sterkste, de meedogenloosheid van de macht, het vertrappen van de weerloze, al het onrecht waar de Baäl voor staat. En wie dat voor ogen heeft, moet Izebels smadelijke dood wel haar verdiende loon vinden.

Andere ogen

Maar wat als we een beetje afstand nemen tot het verhaal en eens door andere ogen proberen te kijken naar de gebeurtenissen? Dat heeft de schrijver Guus Kuijer gedaan, die een roman schreef waarin hij het verhaal uit 1 en 2 Koningen vertelt vanuit haar perspectief: *Izebel van Tyrus*.¹ Voor vrome bijbelkenners is het een dwars boek, maar voor wie op zoek is naar de menselijke factor, en Izebel niet (alleen) als symbool maar als levend personage wil zien, werkt het wel als *eye opener*.

We zien een vrouw, uitgehuwelijkt naar het buitenland, die geen aansluiting vindt bij de bevolking van haar nieuwe land, die de daar heersende waarden en normen niet begrijpt. Ze is eenzaam en heeft heimwee en houdt zich krampachtig vast aan haar eigen godsdienst en cultuur. Ze is er getuige van hoe de priesters van haar godsdienst alle vierhonderdvijftig afgeslacht worden. Zij kan als koningsdochter niet begrijpen dat een nederige onderdaan als Nabot een genereus aanbod van de koning botweg durft te weigeren, ze heeft geen gevoel voor zijn bloed en bodem ideologie – wat voor ellende komt er niet voort uit een opvatting van grond als een heilig onaantastbaar land? Haar man is de enige met wie ze vertrouwd is, en ze wil alles doen om hem uit de depressie te halen die hem bevangen heeft na de weigering van Nabot (de bijbeltekst vertelt: ‘Hij ging op zijn rustbed liggen, met zijn gezicht naar de muur, en weigerde te eten.’ 1 Kon.21: 4). Als het niet goedschiks kan, dan maar kwaadschiks.

¹ Guus Kuijer, *Izebel van Tyrus*. Amsterdam, De Arbeiderspers, 1988.

² Zo verteld door Nico ter Linden, *Het verhaal gaat...* deel 3, Amsterdam, Balans, 1999.

Achab sneuvelt in de strijd met Aram, en na haar man verliest ze ook haar zoon, die uit een raam valt en aan zijn verwondingen sterft (2 Kon. 1: 2). Maar Izebel blijft de koningin-moeder, want haar tweede zoon Joram wordt koning. Dan wordt er een coupe gepleegd op instigatie van diezelfde profetenknie die de massale slachtpartij van haar priesters op de Karmel uitgevoerd had. Jehu moet koning worden, en hij schiet de vluchtende koning Joram met een pijl in zijn rug. Niet alleen haar man, ook haar beide zonen is Izebel nu kwijt. De import-bruid is een weduwe zonder kinderen geworden, eenzaamheid ten top. Helemaal alleen overgeleverd aan de bloed-dorst van de coupepleger Jehu. Ze weet dat haar einde onafwendbaar is en ondergaat het met alle trots die ze in zich heeft. Ze gedraagt zich koninklijk, kruipt niet in haar schulp, maar treedt haar tegenstander met al haar waardigheid tegemoet. Daarom maakt ze zich op, kapt haar haar en zegt hem uitdagend waar het op staat: niet meer dan een moordenaar is hij. Niet het kruipe 'Is het vrede' waarmee haar zoon Jehu begroette, maar een sarcastisch 'Gaat het goed met je, Zimri de Koningsmoordenaar?' voegt zij hem toe. Maar het verraad komt ook uit haar intiemste kring: drie van haar bedienden kiezen de partij van de overwinnaar en gooien haar het hoge raam uit, haar oudste zoon achterna. De bijbeltekst vertelt dat er vervolgens op de meest smadelijke wijze met haar lijk wordt omgesprongen: Jehu rijdt er met zijn paarden overheen en laat de resten aan de honden.

Bloeddorst

Dit lijkt me nu een van de verhalen die laten zien dat niet alleen de Koran onverdraagzame (én onverdraaglijke) teksten over 'andersdenkenden' bevat. Want ook zonder dat er een regelrechte oproep wordt gedaan om ongelovigen een kopje kleiner te maken, is de boodschap van dit verhaal vrij helder. Wat moeten we daar nu mee, moeten we ons werkelijk spiegelen aan een verhaal met zo'n gruwelijk bloeddorstige ontknoping?

Ik denk dat het geboden is onze heilige teksten zeer nauwgezet, zeer gedetailleerd en zeer kritisch te bestuderen, in het besef van de enorme afstand in tijd, ruimte en cultuur, die ons scheidt van het ontstaan van die teksten. Dat ten eerste. En verder denk ik dat die heilige teksten het wel kunnen hebben – misschien zelfs soms erom vragen – dat we op zoek gaan naar een tegenstem, dat we het verhaal eens uit een ander perspectief proberen te lezen, zodat we oog krijgen voor de onderliggende partij, voor wie niet de held van het verhaal is. Worden we in de gewone werkelijkheid niet ook geroepen om oog te hebben voor de underdog? Elk verhaal heeft twee kanten, en het is in reële conflicten heel heilzaam je in te leven in de andere partij, je in te denken hoe die de zaken beleeft en ervaart. Maatschappelijk gezien

was de historische persoon Izebel als koningin natuurlijk helemaal geen underdog, maar literair gesproken, in het verhaal, is zij dat wel. En zoals gezegd, de verhalen uit onze Heilige Schrift kunnen het hebben dat we ook de andere kant willen zien. Het is een omgang met de Schrift die je ook kunt tegenkomen in midrasjim, de verhalen uit de rabbinse traditie, die soms duidelijk bedacht zijn om moeilijke of onbegrijpelijke details te verklaren. Een zo'n verhaaltje stelt de vraag waarom juist Izebels handen niet opgevreten werden en dus fatsoenlijk begraven konden worden. Het antwoord is, dat zij met haar handen in vreugde geklapt heeft op bruiloften, daarmee delend in de vreugde van het bruidspaar. En waarom konden ook haar voeten eer- vol begraven worden? Omdat zij die gebruikt heeft om een eind weegs mee te gaan met een begrafenistoet, delend in het verdriet van de nabestaanden.²

Een mooi voorbeeld van het niet meegaan in simpele zwart-wit schema's. Grijstinten passen nu ook meer bij onze menselijke staat.

Fantasie

Guus Kuijer geeft een psychologische verdieping aan een van de antagonisten in het Elia-verhaal. Hij blijft daarbij geheel binnen de feiten zoals de bijbel die vertelt, ongeveer zoals Meir Shalev doet in *De bijbel nu*. Daarnaast voorziet hij intrigerende, en passant genoemde gebeurtenissen van een aannemelijke achtergrond, en voegt hij andere personages toe. Zo vertelt hij over de dochter van Izebel, die de ambitie heeft om zelf koningin te worden en haar onhandige, enigszins achterlijke broertje treitert en uiteindelijk zelfs uit het raam duwt. Hij suggereert dat Elia heimelijk Izebel begeert en dat hij, juist omdat hij dat zichzelf niet wil toestaan, nog fanatieker tegen haar godsdienst tekeergaat, terwijl Izebel een soort tolerant pluralisme zou voorstaan (wat dan niet in overeenstemming is met de bijbelse gegevens: 1 Kon. 18 vertelt dat Izebel de profeten van JHWH probeerde uit te roeien).

Kuijer is niet de eerste en vast ook niet de laatste literator die ander licht werpt op bijbelse verhalen en personages. Soms wordt in die verhalen een held van zijn voetstuk gestoten, zoals David in Bathseba van Torgny Lindgren of Suzanna (de heldin dan) in *Joachim van Babylon* van Marnix Gijsen. In dit geval wordt de schurk gerehabiliteerd. Dat mag dan strijdig zijn met de boodschap van het verhaal, de gevoeligheid voor de andere kant van het verhaal is niet strijdig met de boodschap van de bijbel als geheel.